

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
Ак-Тальская средняя общеобразовательная школа
Чеди-Хольского кожууна Республики Тыва

«Рассмотрено»

Руководитель ШМО

 /Ондар А.Ш./

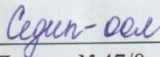
Приказ № 47/8 от

31.08.2023 г.

«Согласовано»

Заместитель директора по

УВР МБОУ СОШ с. Ак-Тал

 /Седип-оол Ч.В.

Приказ № 47/8 от 31.08.2023 г.

«Утверждено»

Директор МБОУ СОШ

с. Ак-Тал

/Сотпа У.Д./

Приказ № 47/8

от 31.08.2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

по внеурочной деятельности

"Улусчу ужурлар"

для обучающихся 9 класса

Всего часов в год - 34 ч.

Всего часов в неделю - 1 ч

с. Ак-Тал 2023 г.

Тайылбыр бижик

9-ку класска “Улусчу ужурлар” деп класстан дашкаар ажыл-чорудулгага ажылчын программаны Тыва Республиканың ниити өөредилгезинин бадылааны А.К.Ооржактын,С.Б.Оюннун “Тыва ужур-чанчылдар” деп 5-9 класстарга өөредилге программасынга болгаш чаа Федералдыг күрүне өөредилге стандартының негелделеринге, Тыва Республиканың өөредилге черлеринге кижиниң сүзүүн болгаш мөзү-шынарын кижизидип сайзырадырының концепциязынга (2011ч.) дүүштүр тургускан.

2023-2024 өөредилге чылында 9-ку класска “ Улусчу ужурлар” деп класстан дашкаар ажыл-чорудулганы өөредиринге өөредилге планында неделяда ниитизи-биле 1 шак көрдүнгөн. 9-ку класска 35 өөредилге неделясында 33 шакта программаны долузу-биле өөреткен турар ужурлуг.

Курстун (эртемниң) план езугаар шингээттингениниң түннелдери

Бо программа 9-ку класстың доозукчуларының бот-тускайлаң (личностные), метапредметтиг (метапредметные), предметтиг (предметные) дараазында түннелдерни чедип алырын магадылап хандырып турар.

Бот-тускайлаң түннелдери (личностные результаты)

1. Хамааты мөзү-шынар кижизидилгези;
2. Патриоттук кижизидилге;
3. Сагыш-сеткил, мөзү-шынар кижизидилгези;
4. Чараш чүүлдү эскерип билиринге кижизидери;
5. Күш-шыдал азы мага-бот дадыктырылгазының кижизидилгези;
6. Күш-ажыл кижизидилгези;
7. Бойдуска хумагалыг болурунга кижизидери;
8. Эртемниң үнелиин, чугулазын медресеп билиринге кижизидери.

Метапредметтиг түннелдери

1. Тыва ужур-чанчылдарны аас чогаалындан болгаш чечен чогаалдан тып билир;
2. Кожа-хелбээ чоннарнын чанчылдарын билир;
3. Кожа-хелбээ чоннарнын чанчыл-чудулгезин билир болур.

Предметтиг түннелдери

- 1.Езулалдыг дойлар.Тыва кижинин уш дою: торуттунгенде,огленгенде,чырык ортемчейден чарылганда, ону эрттирер езулалдары, чуруму-биле таныжар, билир болур;
- 2.Тываларнын тос ыды. Ыдык- кандыг-бир чувени (малды, хараачаны, ыдык окту) онзагай шынарларлыг эн-не дээди деп санап, чудуурунун, тыва кижинин тос ыды, оларнын аттарынын дугайында таныжар, билир болур;
- 3.Тос дагылгалар .Бурунгу тываларнын бойдус-биле амыдыралчы сырый харылзаазын, анаа тускай хамаарылгазын, оларнын дагылгаларда илереттингенин билир болур;
- 4.М.Кенин-Лопсан- тыва чоннун ужур-чанчылдарынын шинчилекчизи, нептередикчизи дээрзин билген турар ужурлуг.

Календарь-темалыг план

№	Темалары	Шагы	Эрттирер хуну, айы	
			План езугаар	Херек кырында
	Катаптаашкын			
1	Улусчу ужур-чанчылдар- чоннун тускай	1		
	ооредии.оон унген дозу- тыва чоннун амыдыралы.Чарылбас кезектери- ужурлар, чанчылдар,езулалдар, дагылгалар, сагылгалар.			
2	Тыва чоннун ужур-чанчылдарын шинчилээнинин кыска тоогузу.	1		
3	Езулалдарнын кол хевирлери: ыдык,дагылга,сагылга,йорээл,чалбарыг.Оларнын унген дозу.	1		
4	Тываларнын ыдыктап каан малы,ыяжы, дагыыр хеми,тайгазы,оваазы.Оларнын бойдуста тускай сорунзалыг(энергетиктиг) унуштер,даглар, суглар-биле холбаазы.Оларнын бойдус камгалаарынга салдары.	1		
5	Езулалдарны болуктээри: ог, аыш-чем-биле холбашкан, бойдуска хамаарышкан, кижинин амыдыралы-биле холбашкан езулалдар.Оларнын утказы.	1		
6	Практиктиг кичээл. Огбелери,ада-иезинин дузазы-биле торел аймактын, болуктун ыдыктары,дагылгалары-биле таныжылга.	1		
7	Практиктиг кичээл. Аалчылар (энелер,авалар, адалар) чалап, езулалдарны херек кырында сагып ооредири.Видеофильмнерни ажыглаары.	1		
8	Практиктиг кичээл. Шагаа, наадым езулалдарынга киржип, оларны сагып ооренири.	1		
	Езулалдыг дойлар			
9	Тыва кижинин уш дою: торуттунгенде,огленгенде,чырык ортемчейден чарылганда.Уруг дою.Ону эрттирер езулалдары, чуруму.Оол,кыс уруг торуттунген аайы-биле дойну эрттиреринин онзагайы.Уруг бажын кыргыыры (хылбыктаары), эрттирер езу-чуруму.	1		
10	Куда дою.Уруг айтыары (таныжары).Дугдээшкин, шайын бузары, товун айтыары.Куда езулалдары.	1		
11	Кижинин соолгу дою. Хоруглуг езулалдар.Амгы уеде ону эрттиреринин чурумун хажыдып турары.	1		

12	Мал-маганга хамаарышкан дойлар: дук дою, тарак дою, кыштаг дою. Чер ажылынын дойлары: тараа дою, сиген дою. Чудулгеге хамаарышкан дойлар.Эрттирер ужурлары. Езулалдарлыг дойларнын кижинин амыдыралынга салдары.оларны салгал дамчыдар ужур-утказы.	1		
13	Практиктиг кичээл. Амыдыралда кижинин уш доюн, мугур харлаанын эрттирип турарынын дугайында сактышкыннар.	1		
14	Чогаадыг «Чуртталганы чугле байырлап-дойлап эрттирип болур бе?»	1		
	Тываларнын тос ыдыы			
15	Ыдык- кандыг-бир чувени (малды, хараачаны, ыдык окту) онзагай шынарларлыг эн-не дээди деп санап, чудууру.Тыва кижинин тос ыдыы.Оларнын аттары.	1		
16	Хойну, сергени,аътты, тевени, сарылкты, буганы, ивини ыдыктаары.ыдыктаар мал-маганнын он-чузуну. Кижинин кадыы-биле холбаазы. Ыдыктаарынын чуруму.Ыдыктаарынын утказы.	1		
17	Ыдык окту ыдыктаары- ажы-толдун кадык-шинин,сузуглелин хей-аът киирип, камгалаары.Ыдык-окту салгал дамчыштыары. Ыдыктаашкын херекселдери.	1		
18	Хараачаны ыдыктаары,оон сузуглелдиг утказы-дээрнин, сылдыстарнын ог ээлеринин сулде-чаяанын камгалаары.	1		
19	Тос ыдык-кижини камгалаан бурунгу сузук.Оон кижизидилгелиг унезинин монгези, аныяк салгалга чаагай салдары.	1		
20	Практиктиг кичээл. Ыдыктарны, ыдыктаашкынны тоолдарда, чечен чогаалда чуруп коргускенин тып,шилип номчууру.	1		
21	Практиктиг кичээл. Ыдыктаашкын, езулалдарлыг кинофильмнер коору. Музейден ыдыктаашкын херекселдери-биле таныжары.Утказын билип, ажыглаары.	1		
	Тос дагылгалар			
22	Бурунгу тываларнын бойдус-биле амыдыралчы сырый харылзаазы, анаа тускай хамаарылгазы.Оларнын дагылгаларда илереттингени.	1		
23	Тыванын долгандыр турар хурээлелин амгы болгаш келир уеде экижидеринге дагылгларнын кижизидилгелиг ужур-дузазы, кижиге салдары.Дээрни дагыыры.Тос дээрге хундуткел.Дээрге чалбарыыры.	1		
24	Тос аржаан.Тос-карак- чажыг ыяжы	1		
25	Танды дагыыры.Тос танды, анаа хамаарышкан чалбарыглар, йорээлдер.	1		
26	От дагыыры.От-чаяачы, от- азыракчы. Чула оду.Отка чалбарыг, йорээлдер.	1		

27	Суг бажы.Ону дагыырынын ужурлары,анаа хамаарышкан сагылгалар.Аржаан суглар.Оларга сузуглел.Аржаан саны,чалбарыг, йорээл.	1		
28	Оваа дагыыры.оваа дажы,анаа чудулге-сузуглел.	1		
29	Кожээ дагыыры.Кожээ дажы,оон хевирлер: даш кожээ, кижичи кожээ, бижикиг даштар.Тоогулуг кожээлер,оларга хамаарышкан улусчу ужурлар.	1		
30	Дагылгалыг ыяштар,оларнын хевирлери.	1		
	М.Кенин-Лопсан- тыва чоннун ужур-чанчылдарынын шинчилекчизи, нептередикчизи			
31	М.Кенин-Лопсан-делегейде билдингир тыва эртемден-этнограф.Оон эртем-шинчилел ажылдары, тыва улусчу езу-чанчылдарны чыып бижииринге киржилгези, тыва улусчу ооредигнин эртем талазы-биле ундезилекчизи.	1		
32	М.Кенин-Лопсаннын кижичи дугайында билиишкени.Кижичи- бойдустун энерелдиг толуг,оон чажындан тура торээн чонунун ужур-чанчылдарынга ооредип, езулуг кижичи кылдыр хевирлээри.Оон ажылдарында кижичи назынын ылгааны,назы-хар аайы-биле кижизидилгенин сорулгазын, утказын коргускени.	1		
33	Практикиг кичээл.Тыва ужур-чанчылдарны шинчилеп,чыып, аныяк салгалга эгидеринге, чон аразынга тарадырынга улуг-хуузун кириштирген эртемденнернин номнары-биле таныжылга.	1		
34	Каттаптаашкын. Туннел кичээл	2		

УЛУСЧУ УЖУРЛАР ЭРТЕМИН ООРЕНИРИНИН ФКОСнегелделери биле туннелдери сагып

Бот – тускайлан туннелдер

- 1) Тыва улустун чаагай чанчылдарында тыва чоннун бурунгу ужурларын унелеп сагып езулалдарны амыдыралга хун буру боттандырып, ужур дузалыын билири
- 2) Оореникчилернин узел – бодалын бот- тодарадып, бот - сайзырадып , бот – угаап билиринче ооренип эрткен тыва улустун ужурларын унелеп , амгы амыдырал – биле холбап ооредиринин чугулазын,чаа билиглер шингээдип алырын медреселдиди
– биле угаап билиринче, кожа- хелбээ чоннарнын езу- чанчылдарын билири эргежок чугула.

Метапредметтиг туннелдер

- 1) Оореникчилерге тыва чоннун бурунгу ужурларын оске кожа – хелбээ чоннун бурунгу ужурлары – биле деннеп ооредиринче, оорениринин бот- тускайлан коммуникативтиг (харылзаа тудуп,чугаалажыр билиглернин) регулятивтиг (бот угланыышкынныг)чаа билиг алырынын аргаларын шингээттиреринче угланган болур
- 2) Ооредилгени тарадып турар янзы – буру унген достерден интернет четкизи,словарьлар, МИЧ, ооредилгеге ажыглаар дискилер) ооредилге материалдарын тып билири.

Предметтиг туннелдер

Тыва улустун кижиге хамаарышкан бурунгу ужурларын бурунгу огбелеривистин амгы салгалга чагыгларынын куда езулалынын торел кижилерни хундулээр езулалдарнын , тос ужурларынын, тос дагылгаларынын, дойлар болгаш ыдыктарынын, шагаа, ойтулааш дугайында билиишкиннерни, эртемнин спецификазын медресеп билиринче,чаа билиглерни чедип алырынын янзы– буру аргаларын шингээдиринче угланган болур.